

I BÖLMƏ. ELMİ-PEDAQOJİ FƏALİYYƏT

UOT 37.01

Zahid Fərrux oğlu MƏMMƏDOV
Əməkdar müəllim, iqtisad elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
elmi fəaliyyətin təşkili və idarəedilməsi
departamentinin direktoru.
prof.zahid.mamed@mail.ru

Bəyalı Xanali oğlu ATAŞOV
Əməkdar elm xadimi,
iqtisad elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin
elm və innovasiyalar üzrə prorektoru.
bayali.ataшов@mail.ru

MÜASİR UNIVERSİTETLƏRDƏ ELMİ-PEDAQOJİ FƏALİYYƏT: YENİ ÇAĞIRIŞLAR VƏ PRİORİTET VƏZİFƏLƏR

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi müasir universitetlərdə elmi – pedaqoji fəaliyyət qarşısında duran yeni çağırışlar və prioritet vəzifələrin tədqiqindən ibarətdir. Eyni zamanda, dünya təcrübəsi kontekstində universitetlərdə elmi-pedaqoji fəaliyyət ilə bağlı problemlərin təsbiti və onların həlli ilə əlaqədar məsələlərə yönəlik təkliflərin verilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası. Tədqiqat işində təhlil, sintez və ümumiləşdirmə kimi iqtisadi metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti. Müasir universitetlərdə elmi-pedaqoji fəaliyyətin səmərəliliyini təmin etmək üçün yanaşmaların və prioritetlərin müəyyənləşdirilməsinə, yeni fəaliyyət strategiyalarının işlənməsinə töhvə verməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın nəticələri. Ali məktəblərdə təhsil-tədqiqat-innovasiya səmərəliliyinin müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq yüksəldilməsinə, həm də milli iqtisadiyyatın inkişaf xüsusiyyətlərinə adekvat olan tövsiyələr verilmiş və təkliflər hazırlanmışdır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi. Müasir universitetlərdə elmi fəaliyyətin idarə edilməsi sisteminin prioritet istiqamətləri təsbit olunmuş, professor-müəllim heyətinin və elmi işçilərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, elmi ekspertizaların nəticəsi və elmi nəticələrin ictimai müzakirələrdən sonra həyata keçirilməsi təklif olunur. Elmi nəşrlərdə dərc olunan və istinadların sayına görə hesablanan elmmetrik göstəricilər yalnız məlumat – yardımçı rolunu oynaya bilər. 2030-cu ildə Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən daha inkişaf etmiş, rəqabət qabiliyyətli ölkə olması əsas hədəfimizdir. Göstərilən məqsədə çatmaq üçün Azərbaycanda yeni inklüziv bilik və texnologiyaların istifadəsini, mənimsənilməsini və yayılmasını təmin edən milli elmi-innovasiyalı universitetlərin ümumxalq çalışmalarında fəal iştirakı təmin edilməlidir.

Açar sözlər: *universitetlər, elmi-tədqiqat mərkəzləri, inklüziv ali təhsil sistemi, biliklər iqtisadiyyatı, tədqiqat universiteti.*

Giriş

İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin ali təhsil və elmi-tədqiqat sistemində radikal transformasiyalar müşahidə olunur. Bunların mahiyyəti universitetlərin hər bir ölkənin innovasiyalı inkişafında və iqtisadi artımında həlledici rolu ilə bağlıdır. Sürətli dəyişikliklər şəraitində müasir universitetlərin necə fəaliyyət göstərmək sualına cavablar axtarılır. Bu isə universitetlərin sosial-iqtisadi funksiyalarının dəyişməsi deməkdir, yəni ənənəvi olan təhsil və elmi missiyalarla yanaşı, sürətlə inkişaf edən iqtisadi fəallıq mühitinin yaranmasıdır. Bu çərçivədə akademik elmin məhsullarının kommersiyalaşması və bazara çıxarılması məsələləri önə çıxır. Beləliklə, “bu gün dünyada ictimaiyyətin və iqtisadiyyatın ehtiyaclarına universitetlərin elmi-tədqiqatları cavab veririmi?” mövzusu ən çox müzakirə edilən məsələlər sırasında yer alır və məqalədə bu suala cavab axtarılır.

Universitetlərin tarixi inkişafı.

Aparılmış tədqiqatlar və müşahidələr nəticəsində tarixən fəaliyyət göstərən universitetlər klassik, tədqiqat yönümlü, innovasiyalara əsaslanan universitetlər kimi təsnifləşdirilir.

Klassik universitet dedikdə, adətən, təsəvvürlərdə uzun illər ərzində toplanmış, saxlanılmış və universal liberal bilik ötürmək qabiliyyətinə malik olan tədris müəssisəsi nəzərdə tutulur. Bu ideyanın inkişafı və institusional formalaşması XIX-XX əsrlərdə ali məktəb modelləri formasında inkişaf etmişdir. Belə ki, bu məktəblərdə ciddi tədqiqat işləri yox idi, buna görə də intellektlərə elitar və legitim şəkildə təsir etmək imkanları az idi. Klassik universitetlərdə yeni bilik istehsal olunmur, elmi tədqiqat işləri aparılmırdı. Əsas məqsəd keçmişin biliklərini qorumaq və ya dini doktrinlərini öyrətmək idi.

Avropada təhsil məkanı ilə bağlı mübahisələrdə islahatlar modeli alman universiteti qalib gəlirdi. Alman ənənəsində çoxlu sayda görkəmli müəlliflər olsa da, V.Humbolt adı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Berlin Universiteti Prussiya Elmlər Akademiyasının bazasında 1810-cu ildə onun xüsusi əməyi və ideyası əsasında yaradılmışdır. V.Humbolt universitet ideyasının əsasında elmin institusional inkişafı və alman xalqının mənəviyyatının inkişafı yer almışdır. Belə ki, onun fikrincə, həqiqət elmi yolla axtarılmalıdır. Buna görə də universitetin mühüm vəzifələrindən biri elmi tədqiqatlar olmalıdır. Biliklərin verilməsi və həqiqətə nail olunmasında bacarığın formalaşması sonrakı mərhələdə insanların mənəvi baxımdan inkişafını təmin edir. Tədqiqat universiteti - V.Humbolt tipli universitetlər (Aydınlanma universitetləri) təhsilalanların düşüncələrində elmi-nəzəri fikirlərin canlanması və elmin əsas qanunlarını diqqətə almaları istiqamətində onların stimullaşdırılması üçün bu biliklərin necə kəşf edildiyini örnəklərlə açıqlamaqdır.

Innovasiya yönümlü universitet, yəni universitet və biznes əməkdaşlığı tipli təşkilatlarda elmi tədqiqatların, biliklərin kommersiyalaşdırılması təmin olunur. Təhsil-elm-innovasiya üçbucağında elm əsas həlqəni təşkil edir və elmi fəaliyyətin formal xarakterdən, mücərrəd məzmunundan xilas edilməsi, eləcə də universitetlərdə elmi fəaliyyətin idarə edilməsinə ənənəvi yanaşmanın dəyişməsi zərurəti yaranır. Universitetlər təhsil-elm-istehsal üçbucağı prizmasından qiymətləndirilir. Cəmiyyətdə artıq birmənalı olaraq qəbul edilir ki, praktika ilə əlaqəsi olmayan elm, elm və praktika ilə əlaqəsi olmayan təhsil, təhsil və elmlə əlaqəsi olmayan biznes mümkün deyil.

Hal-hazırda bir sıra inkişaf etmiş ölkələrdə, o cümlədən ABŞ-da əksər aparıcı sənaye sahələrinin formalaşmasının 80%-dən çoxu universitetlərdə icad edilən və kəşf edilən yeniliklərlə bağlıdır [1, 2].

Beləliklə, müasir universitet elmtutumlu texnologiyalar və innovasiyalar yaradır, sənaye ilə sıx əməkdaşlıq edir, biliklərə əsaslanan məhsul istehsalçısına çevrilir, əmək bazarı üçün yeni iş yerləri təklif edir, texnoparklar, startaplar vasitəsilə real bazarda biznes subyekti qismində iştirak edir.

Müasir universitetlərin məqsədi.

Müasir universitetin məqsədi qloballaşma, inteqrasiya və ETT-nin nailiyyətlərindən irəli gələn sürətli dəyişikliklər şəraitində “necə yaşamaq” sualına cavab tapmaq, pragmatik yanaşmaları müəyyənləşdirmək, bazar iqtisadiyyatı şəraitində insan həyatının bütün sahələrinə aid problemləri öyrənmək, cəmiyyətin sürətli diferensiasiyasını izləmək, araşdırmaq və bu proseslərdə ali təhsil müəssisəsinin xüsusi yerini tapmaqdan ibarətdir.

Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasında da ali təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin əsas məqsədi cəmiyyətin və əmək bazarının tələbatı nəzərə alınmaqla, yüksəkixtisaslı mütəxəssislərin, elmi və elmi-pedaqoji kadrların hazırlanmasını təmin etməkdir [3].

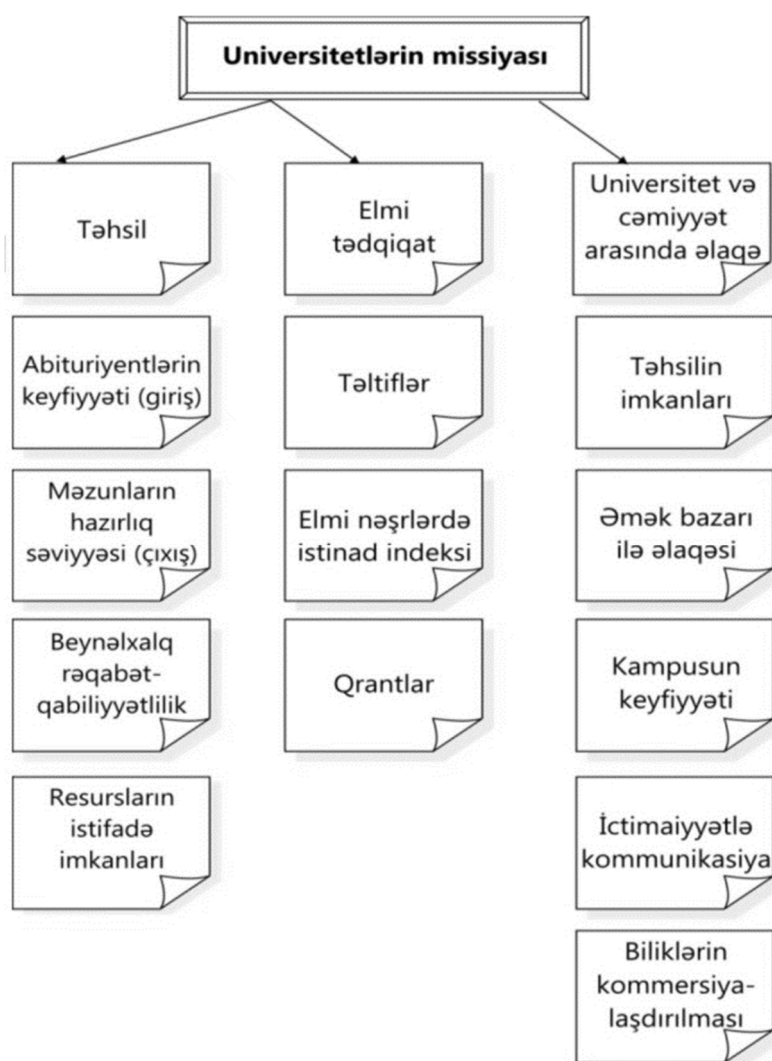
Qeyd etdiyimiz parametrlər nəzərə alınaraq, müasir universitetlərdə elmi və tədris fəaliyyəti üç məqsəd naminə inkişaf edir:

1. Araşdırma yolu ilə bilik istehsal olunur. Universitet insan biliyinin gücü çərçivəsində olan hər şeylə maraqlanır və tədqiq edir.

2. Elmi araşdırmalar tədris prosesində istifadə edilərək gələcək nəsilləri bilikli olmağa hazırlayır.

3. Cəmiyyətin və xüsusulə də əmək bazarının ehtiyacına uyğun yüksək ixtisaslı kadr və ya mütəxəssislər hazırlayır [4,5].

Universitetlərin əsas missiyası və universitetlərin elmi fəaliyyətində baş verən yeni trendlər şəkil 1-də əks olunmuşdur [6, s. 52].

Şəkil 1. Universitetlərin əsas missiyaları.

Müasir dövrdə universitetlərin inkişafı ilə bağlı Cəmil Səlminin konsepsiyası daha çox məzmunlu hesab olunur və universitetlərin inkişafı ilə bağlı 3 əsas əlaməti fərqləndirir [4].

- istedadlıların cəmləşməsi (müəllimlər, tələbələr və inzibatçılar arasında);
- resursların bolluğu (maliyyə və infrastruktur);

- çevik idarəetmə (idarəetmədə sərbəstlik, innovativ qərarlar və bürokratik baryerlərin yoxluğu).

Bu qeyd olunanlar üç əsas həlledici funksiyada özünü göstərir: 1) yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması; 2) elmi tədqiqatların aparılması; 3) cəmiyyətin rifahının yaxşılaşdırılması.

Yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması ilə bağlı qeyd etmək lazımdır ki, dünya səviyyəli universitetlər kadr ehtiyatlarının yaradılmasına səy göstərir, bununla da dünyanın ən istedadlı və güclü kadr ehtiyatını formalaşdırmış olurlar, eyni zamanda milli və qlobal səviyyədə bu sahədə ən mühüm resursları təmin edirlər. Qeyd etmək yerinə düşər ki, Azərbaycanda son illər inklüziv təhsilə xüsusi diqqət yetirilir, beynəlxalq rəqabətli təhsilə doğru ciddi addımlar atılır.

Elm tədqiqatlarına gəlincə isə dünya səviyyəli universitetlər ən qabaqcıl tədqiqatlarla məşğul olur və müasir dövrün ən kreativ kəşflərinə səy göstərir, bununla da beynəlxalq səviyyədə bu sahədə mühüm vəzifələri yerinə yetirməklə, bəşəriyyətin rifahını yaxşılaşdırmaqla ümumi inkişafa öz töhvələrini verirlər.

Nəhayət, dünya səviyyəli universitetlər insanlıq naminə qlobal problemlərin kompleks həllinə sanballı töhfələr verir və bütün dünyada davamlı sosial-iqtisadi inkişafa, bəşəriyyətin tərəqqisinə təkan verirlər.

Dünya səviyyəli universitetin yaradılmasına beynəlxalq təcrübədən yanaşdıqda üç əsas strategiya fərqlənir:

- potensialı mövcud olan bir sıra universitetlərin səviyyəsinin artırılması və onların qabaqcıl təhsil müəssisəsinə çevrilməsi;
- bir neçə universitetin birləşməsi nəticəsində yeni universitetin yaradılması, dünya səviyyəli universitetə xas olan sinergetik inkişafın (effektin) təməlinin qoyulması;
- sıfırdan başlayaraq yeni universitetin yaradılması.

Universitetlərdə elmi- pedaqoji fəaliyyət.

Müasir universitetlərdə elmi fəaliyyətin idarə edilməsi sistemi aşağıdakı əsas prioritet istiqamətləri əhatə edir:

- elmi fəaliyyətin təşviqi sisteminin idarə edilməsi;
- elmi araşdırma layihələrinin idarə edilməsi;
- universitet-biznes və ya real sektor əməkdaşlığının idarə edilməsi;
- tədqiqat mərkəzlərinin və institutların idarə edilməsi;
- real və virtual araşdırma laboratoriyalarının idarə edilməsi;
- texnologiyaların transferinin idarə edilməsi;
- elmi jurnal və nəşr fəaliyyətinin idarə edilməsi;
- elmi fəaliyyətdə akademik etik prinsiplərin təmin olunmasının və elmi fəaliyyətin ölçmə və qiymətləndirmə sisteminin (elmmetriyanın) idarə edilməsi.

Müasir dövrdə elmi fəaliyyətin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi proseslərini həyata keçirən inzibatçılar əsasən nəşr sayı və elmi jurnallarda istinad edilmələrindən istifadə edirlər. Bizim fikrimizcə, professor-müəllim heyətinin və elmi işçilərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi çox ciddi ekspertizaların nəticəsi əsasında aparılmalı və elmi nəticələr ictimai müzakirələrdən sonra həyata keçirilməlidir. Elmi jurnallarda dərc olunanların və istinadların sayına görə hesablanan elmmetrik göstəricilər yalnız məlumat – yardımçı rolunu oynaya bilər. Məsələn, 1995-ci ildə prof. Ed Lyus çox az məqalə dərc etdirmiş və aşağı h – indeksə malik olmasına baxmayaraq, fiziologiya və tibb üzrə Nobel mükafatına layiq görülmüşdür.

Ali təhsil müəssisələrində müəllim - alim, pedaqoq, tədqiqatçı olmaqla yanaşı, eyni zamanda tədris prosesinin təşkilatçısı olmalıdır. Müəllimin şəxsiyyəti, onun metodoloji, pedaqoji və psixoloji hazırlığı təhsilin keyfiyyətini böyük ölçüdə müəyyən edir. Müəllimin vəzifəsi sadəcə mövcud məlumat və elmi bilikləri tələbələrə paylaşmaqla yanaşı, onlara sərbəst formada bilik əldə etmək qabiliyyətini öyrətmək, əldə olunan nəticələri tətbiq etmək və əmək bazarında sürətlə dəyişən çağırışlara uyğun kadr hazırlığına dəstək olmaqdır.

Müasir universitet müəlliminin əsas fəaliyyət istiqamətlərini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- ✓ tədris prosesinin aktiv iştirakçısı olmaq;
- ✓ metodik işə bacarıqla yiyələnmək;
- ✓ tələbələr arasında maarifləndirici və təlim –tərbiyə işləri aparmaq;
- ✓ elmi fəaliyyətlə mütəmadi məşğul olmaq;
- ✓ idarəetmə prosesində aktiv iştirak etmək;
- ✓ fərdi inkişaf proqramı tərtib etmək və ona düzgün əməl etmək.

Zənnimizcə, yuxarıda qeyd olunan istiqamətlərdə fəaliyyət göstərməyi bacarmayan şəxslərə (həftədə 1-2 saat dərslərdə iştirak edənlərə) ali məktəb müəllimi statusu vermək doğru deyildir.

Ümumiyyətlə, mövcud qaydalara görə universitetin professor-müəllim heyəti vəzifələrinin iyerarxiyası aşağıdakı kimidir: assistant - müəllim - baş müəllim – dosent - professor.

Qərb ölkələrində professor elmi adı olmayan şəxsin rektor seçkilərində iştirak etməsi və ya təyinatı mümkün deyildir. Məsələn, Türkiyə Cümhuriyyətində rektorluğa namizədlər qarşısında qoyulan ən əsas şərtlərdən biri "Profesör olaraq çalışmış və ya çalışıyor olduğuna dair belge"dir.

Həmçinin, Qərb Universitetlərində tələbələr tərəfindən «müəllimlərin qiymətləndirmə sistemi» tətbiq edilir. ABŞ universitetlərində bu sistem 1920-ci ildən etibarən tətbiq edilir və bu sistemin 3 əsas funksiyası mövcuddur:

1. İnformasiya funksiyası – tədris kurslarının keyfiyyətini xarakterizə edir, tədris prosesi, tədris kursları və tələbələrin ixtisaslaşması haqqında dolğun məlumat hazırlanır, bu işə öz növbəsində rektorata optimal qərarların hazırlanmasında yardımçı olur;

2. Motivasiya funksiyası – tələbələr tərəfindən müəllimlərin qiymətləndirilməsi haqqında açıq informasiya məlumatı müəllimləri öz üzərində daha da məsuliyyətlə işləməyə və dərslərə çox hazırlıqlı gəlməyə məcbur edir.

3. Stimullaşdırıcı funksiya işə ali məktəbin rəhbərliyi ilə müəllimlər arasında bağlanacaq əmək müqavilələrinə təsir göstərir.

Bəzi ölkələrdə işə hikmət və müdriklik sahibi olan müəllimlərin tələbələr tərəfindən qiymətləndirilməsi müsbət qarşılanmır. Məsələn, Rusiya Federasiyasının öncül elm və tədris müəssisəsi sayılan “Высшая школа экономики” universitetinin rəhbərliyi müəllimlərin tələbələr tərəfindən qiymətləndirilməsini qəbul etmir və bu sistemin neqativliyə yol açacağını, yəni tələbələrə qarşı loyallıq davranan və onların qiymətlərini şişirdəcək müəllimlərə yüksək bal yazılacağından ehtiyat edir. Bu yanaşmanı Azərbaycan universitetlərinə də aid etmək olar. Bu model bəzən müəllimlər haqqında qeyri-obyektiv fikir formalaşdırma bilər və beləliklə hörmətli, tələbkə müəllimlərin nüfuzuna xələlik gətirə bilər. Məhz bu səbəbdən, bizim fikrimizcə, Qərb Universitetlərində tətbiq edilən tələbələr tərəfindən «müəllimlərin qiymətləndirmə sistemi»ni Azərbaycanda ali məktəb müəllimlərinin peşəkarlıq səviyyəsini müəyyən edən mexanizm kimi qəbul etmək hələlik məqbul hesab edilə bilməz. Lakin respublikamızda bu təcrübədən istifadə edilməyə başlanılmışdır.

Adətən, Avropa universitetləri öz üstünlüklərini internet saytlarında aşağıdakı göstəricilərdən istifadə edərək qeyd edir:

- dünya üzrə reyting cədvəlində universitetin neçənci sırada yer alması;
- istər inzibati, istərsə də biznes fəaliyyətində məzunların işə düzəlmə imkanları;
- ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilən müəllimlərin fikri və onların ictimaiyyətə təsir etmə gücü;
- universitetdə xarici ölkələrdən təhsil alan tələbələrin sayı;
- professor-müəllim heyətinin neçə faizinin elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olması;
- ali məktəbin hökumətlə və iri biznes strukturları ilə əlaqə dərəcəsi;
- professor-müəllim heyətinin hökumət və biznes strukturlarının məsləhət şuralarında fəaliyyət səviyyəsi.

Modern Avropa universitetlərində alimlər üç kateqoriyada qiymətləndirilir:

- nəzəri biliklərə sahib və ya tədqiqatçı alim;

- nəzəri və praktiki biliklərə əsaslanan alim;
- nəzəri və praktiki biliklərlə yanaşı əldə etdiyi elmi bilikləri ictimaiyyətə çatdırma bilən və ictimai proseslərə öz fikirləri ilə təsir edə bilən ekspert alim.

Qərbi ölkələrində ictimai elmlər sahəsində gedən dəyişikliklər və yeniliklər haqqında ictimaiyyəti maraqlandıran suallara cavab vermək məqsədilə “əhalinin iqtisadi maarifləndirilməsi” mövzusunda Dövlət Proqramları fəaliyyət göstərir. Bununla əlaqədar, Avropa ölkələrində vətəndaşlara gündəlik – sosial-iqtisadi sabitlik, inflyasiya, kredit, büdcə, vergi və bu kimi iqtisadi anlayışları izah etmək məqsədilə universitetlərin nəzdində dövlət tərəfindən maliyyələşən xüsusi məktəblər fəaliyyət göstərir.

Tədqiqat universiteti.

Tədqiqat universiteti dedikdə elmi fəaliyyətlə tədris prosesinin real inteqrasiyası əsasında elm və təhsil fəaliyyətini eyni dərəcədə səmərəli həyata keçirən, qabaqcıl elmi tədqiqatlar aparan, keyfiyyətli elm, tədris mühitini təmin edən, yüksək elmi-pedaqoji kadr potensialına malik olan ali təhsil müəssisəsi və ya elm-təhsil mərkəzləri başa düşülür.

Tədqiqat universitetlərinin fundamental və tətbiqi elmi araşdırmalar aparmaqla yanaşı, yüksək texnologiyalara əsaslanan elmtutumlu sahələrin rəqabətqabiliyyətli kadr və elm-informasiya təminatını həyata keçirmələri, dövlətin inkişaf strategiya və proqramlarının işlənilməsində fəal iştirakı nəzərdə tutulur. Məsələn, Liverpul Universitetinin ali təhsil idarəçiliyi üzrə professoru Con Taylor uğurlu tədqiqat universitetlərinin əsas xüsusiyyətlərini aşağıdakı kimi müəyyən edir [7].

- fundamental və tətbiqi tədqiqatların mövcudluğu;
- elm yönümlü tədbirlərin çoxluğu;
- akademik fənlərin genişliyi və əhatəliliyi;
- magistratura proqramlarının üstün nisbəti;
- tədqiqatlardan əldə olunan gəlirin yüksələn səviyyəsi;
- beynəlxalq əməkdaşlıq proqramlarının fəal şəkildə həyata keçirilməsi.

Azərbaycanda həyata keçirilən ardıcıl və məqsədyönlü islahatların nəticəsidir ki, “Elm haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun [10] qəbul edilməsi ilə milli qanunvericiliyimizə “tədqiqat universiteti” termini daxil oldu. Bu statusu qazanan universitetlərə dövlət tərəfindən əlavə maliyyə dəstəyinin göstərilməsi nəzərdə tutulur.

Hansı ki, müasir dövrdə ölkənin milli iqtisadiyyatının inkişafında elmin həlledici rolunu nəzərə alaraq bu sahəyə investisiya qoyuluşlarının xeyli artırılmasına böyük ehtiyac vardır. Təcrübə göstərir ki, bu problemi yalnız dövlət maliyyəsi hesabına həll etmək çox çətindir. Bu baxımdan özəl biznes strukturlarının, vençur kapitalının elmə investisiya qoyuluşlarında geniş iştirakını təmin edən zəruri mühitin, stimullaşdırma tədbirlərinin reallaşdırılması mexanizminin yaradılması və ardıcılıqla həyata keçirilməsini lazım bilir.

Bütövlükdə, dünyada universitetlərin tədqiqat, texnoloji, innovasiya və kommertiya təşəbbüskarlıqlarına rəğmən onların fəaliyyət xarakteristikası və örnəklərinin təsnifatı cədvəl 1-də verilmişdir.

Azərbaycanda “Tədqiqat universiteti” statusu aşağıdakı tələblərə uyğun gələn ali təhsil müəssisələrinə verilir [8].

1) fundamental, tətbiqi və eksperimental elmi tədqiqatların aparılması üçün müvafiq infrastrukturun, elektron kitabxananın, müasir maddi-texniki bazanın və elmtutumlu avadanlıqdan kollektiv (digər ali təhsil müəssisələri ilə müştərək) istifadə mərkəzinin mövcudluğu;

2) son bir təqvim ili ərzində beynəlxalq elmmetrik bazalara daxil olan jurnallarda (Web of Science, SCOPUS) respublika üzrə nəşr olunan məqalə sayının azı 10 faizinin ali təhsil müəssisəsinin əməkdaşları tərəfindən nəşr edilməsi;

3) doktorantura səviyyəsində kadr hazırlığı aparılan hər ixtisas üzrə doktorluq dissertasiyalarına rəhbərlik edə bilən ən azı 5 professor və ya dosentin olması;

4) dissertasiya şuralarının (ən azı 1 şura) fəaliyyət göstərməsi;

- 5) magistratura səviyyəsində ixtisaslaşmaların beynəlxalq akkreditasiyası;
- 6) ali təhsil müəssisələri tərəfindən anti-plagiat sistemindən istifadə edilməsi;
- 7) yerli və beynəlxalq donorlardan son 5 il ərzində elm sahəsində ən azı 20 qrantın alınması.

Elmi nəşrlərin qiymətləndirmə sistemi və müvafiq meyarlar dünya elmi tərəfindən, xüsusilə də ISO (ABŞ-da Institute for Scientific Information), Rusiyada Ali Attestasiya Komissiyasının elmi nəticələrinin dərc olunması qəbul etdiyi elmi nəşrlər və Rusiya Elmi İstinad İndeksi, ölkəmizdə isə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən müəyyən edilir.

Cədvəl 1.

Tədqiqat universitetlərinin fəaliyyət istiqamətlərinə görə təsnifatı

Oriyentasiya	Əsas xarakteristikası	Örnekler
Tədqiqat Universiteti	- yeni biliklərin generasiyasına fokuslanmaq; - ənənəvi akademik təşkiati struktur (kafedra, fakültə) - Universitet mülkiyyətində iri tədqiqat institutları fəaliyyət göstərir; - kənarından iri məbləğdə qrant alır, - tədqiqat işlərinin nəticələrini kommersiyalaşdırır. - tədqiqat mərkəzlərində fəaliyyət göstərən transfer mərkəzləri	Stenford Universiteti (ABŞ)
Texnoloji Təşəbbüskar Universitet	- tətbiqi elmə fokuslanıb; - tətbiqi tədqiqatlara uyğun şirkətlərlə əməkdaşlıq; - ixtisaslaşmış tədris proqramları, biznes strukturları ilə bərabər hazırlanan ixtisasartırma kursları; - regionun həyatında aktiv iştirakçı	Yoency (Finlandiya) Universitet (Belçika) Hamburg Texnologiya Universiteti (Almaniya)
İnnovasiya Təşəbbüskar Universitet	- biznes üçün innovasiya xidmətlər fokuslanıb; - strukturu dayanıqlı bazarın davranışına adekvat cavab verir; - biliklərin transformasiyası, klaster akademik fəaliyyəti	
Kommersiya Təşəbbüskar Universitet	- yüksək texnoloji məhsul və xidmətlərin istehsalına fokuslanan universitet; - biznes strukturları ilə sıx əməkdaşlıq; universitet sahibkarlığın inkişafı üçün çeşidli şöbələr fəaliyyət göstərir (kommersiya şöbəsi, biznes-inkubator, texnologiyalar); - İctimaiyyətlə sıx əlaqəsi	Twente (Niderland) Baseda (Yaponiya) Banding Texnologiya Universitet (İndoneziya)

Ali təhsilin maliyyələşdirilməsi modelləri.

Ali təhsilin maliyyələşdirilmə modellərini aşağıdakı kimi təsbit edə bilərik:

- dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına maliyyələşdirmə;
- təhsilənlərin təhsil haqqı hesabına maliyyələşdirmə;

- özəl maliyyələşdirmə (müxtəlif fondların, özəl investorların, steykholderlərin və s. vəsaitləri hesabına);
- universitetlərlə real sektor arasında əməkdaşlıq (bu, nisbətən yeni modeldir).

Xarici mənbələrdə ali təhsilin maliyyələşdirilməsinin aşağıdakı dörd modeli qeyd olunur. Onlar dövlət tərəfindən motivasiya mexanizmləri sistemi ilə korrelyasiya edilir.

Birinci model vətəndaşlar üçün tam pulsuz təhsildir. Bu sistemdə hər bir vətəndaşın müsabiqə əsasında pulsuz ali təhsil almaq hüququ var. Onun üçün dövlət tərəfindən güclü stimullar (ali məktəbi bitirdikdən sonra daha yüksək maaş, daha yüksək sosial status və s.) yaradılmalıdır.

İkinci model yüksək təhsil haqqını nəzərdə tutur, lakin tələbələr anlayırlar ki, universiteti bitirdikdən sonra onların universitet təhsili olmayan şəxslərə nisbətən böyük üstünlüyü olacaq.

Üçüncü model təhsil haqqının yüksək olması və ali təhsil almaq üçün stimulun zəif olması ilə səciyyələnir. Bu, ali təhsili yalnız əhalinin imkanlı şəxsləri üçün imtiyaza çevirir.

Dördüncü model təhsil haqqının az olması və cəmiyyət üzvlərinin təhsil almağının zəif həvəsləndirilməsi ilə səciyyələnir.

Ali təhsilin dövlət maliyyələşdirməsinin həcmi əksər ölkələrdə ÜDM-in təxminən 1,5%-ni təşkil edir. Bir məsələni də qeyd etmək yerinə düşər ki, 2008-ci il böhranından sonra ali təhsilin özəl maliyyələşdirilməsinin payı artmaqdadır [9].

Avropa ölkələrində universitetlərin maliyyələşdirilməsinin strukturunda dövlət maliyyələşdirməsinə üstünlük verilir, lakin ABŞ, İngiltərə, Cənubi Koreya və Yaponiyada özəl maliyyələşdirmə üstünlük təşkil edir. Bununla belə, əksər ölkələr ÜDM-in 1,5%-dən çoxunu ali təhsil sisteminin dəstəklənməsinə xərcləyir.

“Elm haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 12-ci maddəsində [10] qeyd edilir ki, ali təhsil müəssisəsi tədris prosesi ilə elmi fəaliyyətin vəhdətini təmin edən elmi fəaliyyət subyekti olmaqla elmin müxtəlif sahələri və istiqamətləri üzrə fundamental, nəzəri-metodoloji və tətbiqi tədqiqatlar aparır, yüksəkixtisaslı elmi və elmi-pedaqoji kadrların hazırlanmasını həyata keçirir. Dövlətimiz hər ilin dövlət büdcəsi xərclərində sosialyönümlü xərclərin strukturunda elmin maliyyələşdirilməsinə xüsusi önəm verir ki, bu da elm sahələrinin, o cümlədən elmi-tədqiqat işlərinin səmərəliliyinin artırılmasına və onların nəticələrinin təcrübədə tətbiqinə, müsabiqə əsasında elmi layihələrin maliyyələşdirilməsinə, elmi-tədqiqat institutlarının müasir laboratoriya avadanlıqları ilə təchiz edilməsinə əlverişli şərait yaratmaqla ölkəmizdə elmi potensialın inkişafına təkan verir.

Ölkədə fəaliyyət göstərən 52 ali təhsil müəssisəsindən 37-si dövləti, 15-i isə özəl sektoru təmsil edir. Ölkə üzrə ümumi təhsil alan 198,7 min tələbənin təxminən 85%-i dövlət, 15%-i isə özəl sektorun payına düşür. Ali təhsil müəssisələrində professor-müəllim heyətinin sayı 15235, onlardan elmlər doktoru elmi dərəcəsi olanlar 1239, professor elmi adı olanlar 1132 nəfərdir. 2020-ci ildə dövlət büdcəsindən elmə çəkilən xərclər cəmi 143,6 milyon manat olmuşdur ki, bu da ümumi daxili məhsula nisbətən 0,20%, dövlət büdcəsinin xərclərinə nisbətən 0,54% təşkil edir [11, s. 215, 218, 235].

Hazırda Azərbaycanda ali təhsil sistemində elmin maliyyələşməsi əsasən dövlət vəsaiti, biznes investisiyaları, ali təhsil alanların vəsaitləri və qrantlar (fondların vəsaiti) hesabına formalaşır. Lakin Azərbaycanda dövlət vəsaitləri xüsusi çəkisinə görə əlahiddə üstünlüyə malikdir. Göründüyü kimi, elmin maliyyələşdirilməsi məsələsində əsas maliyyə mənbəyi rolunu təbii ki, dövlət büdcəsinin vəsaitləri yerinə yetirir. Amma nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi həm də büdcədən kənar gəlirlərin əldə edilməsinə də şərait yaradır. Belə ki, “Elm haqqında” Qanunun “Elmi fəaliyyətin iqtisadiyyatı” maddəsində (maddə 34) qeyd olunur ki, elmi və elmi-texniki fəaliyyətin maliyyələşdirilməsi aşağıdakı mənbələr hesabına həyata keçirilir:

- 1) dövlət büdcəsinin vəsaiti;
- 2) elmi fəaliyyət subyektlərinin öz vəsaitləri;
- 3) dövlət fondlarının vəsaitləri, kreditlər, qrantlar, ianələr və digər qanuni mənbələr hesabına.

Beləliklə, Avropa və Amerikada ali təhsilin maliyyələşdirmə sistemində aparılan islahatlar çərçivəsində aşağıdakı əsas trendlər müşahidə olunur:

- ali məktəblərdə tədris fəaliyyəti ilə elmi – tədqiqat fəaliyyətinə ayrılan maliyyələşmə fərqli hesablarda əks olunur və ödənilir;
- maliyyə ödənişləri nəticəyə bağlı olaraq müəyyənləşdirilir;
- distant təhsil sistemində ən müasir informasiya texnologiyasından geniş istifadə nəticəsində təhsil xərclərində qənaət rejimi tətbiq edilir;
- universitetlərin nəzdində fəaliyyət göstərən elmi-tədqiqat mərkəzləri ilə biznes strukturları arasında birbaşa əməkdaşlıq münasibətləri genişlənir və elmi-tədqiqatın nəticəsinə bağlı olaraq şirkətlər tərəfindən birbaşa maliyyələşmə həyata keçirilir;
- universitetin professor-müəllim heyətinin fərdi qaydada özlərinin elmi – tədqiqat işlərinin nəticələrinə görə birbaşa maliyyə təminatı stimullaşdırılır.

Təhsilin beynəlmilləşməsi.

Aparılan tədqiqatlar universitetlərdə 6 mühüm beynəlmilləl istiqaməti aşkarlamağa imkan vermişdir:

- 1) inzibati rəhbərliyin və strukturun yenidən qurulması;
- 2) professor-müəllim heyətinin təkmilləşdirilməsi;
- 3) beynəlxalq təhsil proqramlarının yaradılması;
- 4) tələbələrin akademik mobilliyinin təmin edilməsi;
- 5) distant təhsilin əhatəsinin genişləndirilməsi;
- 6) əməkdaşlıq və partnyorluq əlaqələrinin genişləndirilməsi.

Xarici həmkarlar ilə əməkdaşlıq etmək müasir dünyada universitetlər üçün beynəlmilləşmənin inkişafında aparıcı fəaliyyət istiqamətidir. Onların əksəriyyəti birgə tədqiqat proqramlarını reallaşdırmağa, ikili diplom proqramlarının təşkilinə, həmçinin xarici təşkilatların fəaliyyəti ilə bağlı digər partnyor əlaqələrin inkişafına, xüsusilə inkişaf etmiş ölkələrdən olan universitetlərlə əlaqələrin təşkilinə böyük əhəmiyyət verirlər.

Beynəlxalq Universitetlər Assosiasiyasının hesabatına görə, dünya üzrə tədqiqatlarda iştirak etmiş 782 universitetdən 64%-i xarici universitetlərlə birgə proqramlar üzrə partnyorluq, 80%-i isə ikili diplom proqramları üzrə əməkdaşlıq edirlər.

Təhsilin beynəlmilləşməsi şəraitində bir çox universitetlər institusional səviyyədə öz missiyalarını “qlobal səlahiyyətlərlə” “dünya vətəndaşı”nın hazırlanmasında görürlər.

“2019-2023-cü illər üçün Azərbaycan Respublikasında ali təhsil sisteminin beynəlxalq rəqabətliyinin artırılması üzrə Dövlət Proqramı” [12] və “Azərbaycan gənclərinin nüfuzlu xarici ali təhsil müəssisələrində təhsil imkanlarının genişləndirilməsi haqqında” [13] ölkə başçısının sərəncamına uyğun olaraq hazırlanmış və 28 fevral 2022-ci ildə təsdiqlənmiş “Gənclərin xarici ölkələrin nüfuzlu ali təhsil müəssisələrində təhsil almalarına dair 2022-2026-cı illər üçün Dövlət Proqramı” [15] respublikamızda ali təhsilin və kadr hazırlığının inkişafında yeni yanaşmaları və imkanları ortaya qoyur. Beynəlxalq rəqabət və əməkdaşlıq şəbəkələrinə aktiv şəkildə qoşulmanı tələb edən bu strategiya, elmi və texnoloji proseslərdə iştirak etmə, təhsil-araşdırma təcrübəsi və resurslarını birləşdirmə, maddi resurslara çıxış, institusional potensialı təkmilləşdirmə və intellektual insan resursunu cəlb etmə baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan universitetlərinin son illər ingilis dilində təhsil proqramlarını genişləndirmələri, ERASMUS, TEMPUS, MEVLANA kimi beynəlxalq mübadilə proqramlarında aktiv iştirak etməyə başlamaları, eləcə də çoxtərəfli və ikitərəfli çərçivələrdə beynəlxalq əlaqələrini genişləndirmələri onların beynəlmilləşməsi prosesini də gücləndirmişdir.

Akademik etika.

Elmi etika – elmi, elmi-texniki və elmi-pedaqoji fəaliyyət sahəsində çalışan elmi işçilərin, müstəqil elmi araşdırmalarla məşğul olan digər şəxslərin elmi ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilmiş davranış normalarının, prinsiplərinin və əxlaq qaydalarının məcmusudur. Elmi etikaya hamı tərəfindən riayət edilməlidir. Əqli mülkiyyət hüquqlarını pozma cinayət, inzibati və mülki məsuliyyətə səbəb olur.

Elmi etika və elmi nəticələrlə bağlı hüquqların pozulması hallarına aşağıdakılar aiddir:

- nəticənin tədqiqat prosesinə uyğun gəlməməsi;
- alınan nəticənin əsassız olaraq dəyişdirilməsi və ya təhrif edilməsi;
- özgəsinə məxsus mətnin, əsərin, elmi məhsulun müəllifin icazəsi olmadan və ya yazılı istinad vermədən istifadəsi;
- dublikatlaşdırma və ya eyni mətnin digər adla təkrar nəşri;
- müəlliflərin dəyişdirilməsi və ya şərikli müəlliflik hüququnun pozulması;
- müəlliflik hüququnun pozulması – elmi plagiat;
- elmi əsərdən, ixtira, faydalı model və sənaye nümunəsindən qeyri-kommersiya məqsədləri üçün (gəlişsiz istifadə halları istisna olmaqla) icazəsiz istifadə.

Təhsil prosesində əldə olunan bilik və bacarıqlar, həmçinin etik-əxlaqi norma və dəyərlər hər bir təhsilalanın cəmiyyətin layiqli üzvü olması üçün lazımı şərait yaradır, onu biliyi və etik davranışı sayəsində örnək ola biləcək həmkara, nümunəvi ailə üzvünə və vətəndaşa çevirir. Akademik etika elmi və universitet mühitində qəbul edilmiş tədqiqatçılar və müəllimlər, tələbələr, menecerlər və inzibatçılar, köməkçi heyət də daxil olmaqla, maraqlanan bütün tərəflərə toxunan peşə etikasının bir formasıdır.

Nə üçün elm və ali təhsil dünyasında akademik etika bu qədər əhəmiyyətli və mübahisəli bir məsələdir? Bunun bir neçə səbəbi var:

1. İstehsalat və elm sahələrinin fəaliyyət məqsədi əsasən müasir cəmiyyət üçün çox əhəmiyyətli olan elmi biliklərin emalı və yayılması prosesi ilə bağlıdır. Onlar yüksək texnologiyaların, sosial münasibətlərin və mədəniyyətin inkişafı üçün zəruri maddi və mənəvi əsaslar formalaşdırır. Buna görə də cəmiyyətin bu fəaliyyətlə məşğul olan sosial institutlara etibarını və güvənini daim olmalıdır;

2. Biliklərin əhəmiyyətli hissəsini aydın və aşkar şəkildə təsvir edib strukturlaşdırmaq olmur. Onlar şəxsi qarşılıqlı təsirlər və qeyri-formal münasibətlər məkanında qalır, amma kollektiv üzvləri tərəfindən başa düşülür və bölüşdürülür. Bu, onunla bağlıdır ki, elmi yaradıcılıq prosesi kodlaşdırma üçün məhdud resurslara malikdir və hətta ciddi eksperimental əsası olan təbiət elmlərində belə bacarıqlar və biliklərin hamısını birmənalı şəkildə təsvir edib şərh etmək mümkün olmur.

Əlbəttə, müasir elmi-pedaqoji fəaliyyətdə elmi və akademik etikanın universal prinsipləri mövcuddur ki, onlara da vicdanlı alimlər və müəllimlər həmişə əməl edirlər. Bu prinsiplər ayrı-ayrı universitetlər və ya peşə assosiasiyaları tərəfindən qəbul edilmiş formal sənədlərdə (peşə etikası kodeksləri və ya konkret təşkilatlarda peşə davranışı kodeksləri) əks etdirilir [1, s. 242].

Ali təhsil sistemində mövcud problemlər.

Dünyada sosial-siyasi elmlər sahəsində biliyə əsaslanan yüksək bacarıqlı mütəxəssislərin hazırlığı məsələsi universitetlər qarşısında mühüm vəzifə kimi qoyulmuş və özəlliklə, dünya maliyyə bazarlarının və xarici investisiya axınlarının istiqamətlərini təhlil edən elmi mərkəzlərin yaradılması günün əsas tələblərindən biri olaraq qalır.

Son illər ərzində Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı istiqamətində həyata keçirilən dövlət proqramları çərçivəsində təhsilin infrastrukturunu əhəmiyyətli şəkildə yenilənmişdir. Ali təhsildə Bolonya Bəyannaməsindən irəli gələn başlıca prinsiplərin tətbiqi üzrə layihələr həyata keçirilmişdir.

Aparılan dövlət siyasətinə uyğun olaraq təhsilə ayrılan dövlət xərcləri yalnız son beş ildə 1,3 dəfə artmışdır. Bununla yanaşı, Azərbaycanda insan kapitalının inkişafı üzrə yeni uzunmüddətli çağırışlar təhsil sahəsinin maliyyələşdirilməsində də bir sıra mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsini zəruri edir. Hansı ki, ali təhsil müəssisələrinin tələbə və məzunlarının keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılması da aktual məsələlərdəndir.

Ali təhsil müəssisələri məzunlarının tərkibi iqtisadiyyatın tələbatları ilə tam uzlaşmır. Azərbaycanın ali təhsil müəssisələri tələbələrinin təxminən 2 faizə yaxını kənd təsərrüfatı ixtisasları qrupu üzrə təhsil alır. 25-34 yaş arasında olan ali təhsilli mütəxəssislərin əksəriyyəti dövlət və biznes sektorunda cəmlənmişdir. Özəl sektorda ixtisaslı işçi qüvvəsinin çatışmazlığı problemi yaranmışdır. Ən böyük kadr çatışmazlığı xidmət sektorunda və kənd təsərrüfatı sahəsində müşahidə olunur. Ali təhsil üzrə dərslərlərin elmi və metodiki baxımdan təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır.

Elmi tədqiqatların nəticələrinin kommersiyalaşdırılmasına xüsusi diqqət ayrılmalıdır. Qrant maliyyələşdirməsi də daxil olmaqla, kommersiyalaşdırmanın dəstəklənməsi və stimullaşdırılması mexanizmləri hazırlanmalıdır. Əqli mülkiyyət hüququnun əldə olunması və onlara sərəncam verilməsi sahəsində, eləcə də startap-şirkətlərin, texnoparkların və innovasiya araşdırmalarının maksimum tez və effektiv şəkildə tətbiq olunmasına şərait yaradan müxtəlif mülkiyyət formalı və digər müəssisələrin yaradılması sahəsində universitetlərin hüquqlarının əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsi zəruridir. Elmi araşdırmaların praktik nəticə əldə olunmasına yönəlməsi tədris prosesinin ayrılmaz hissəsi olmalıdır. Elmi tədqiqatların kommersiyalaşdırılması üzrə göstəricilərin universitetlərin fəaliyyətinin səmərəliliyinin ümumi qiymətləndirilməsinə daxil edilməsi vacibdir.

Təhsilin maliyyələşdirilməsi mexanizmi təkmilləşdirilməli və təhsil sistemində rəqabət mühitinin inkişafı dəstəklənməlidir. Bunun üçün təhsilin bütün pillələrində adambaşına maliyyələşdirmə prinsipinin tətbiqi, səriştəyə və fəaliyyətin nəticələrinə əsaslanan əməyin ödənişi sisteminin yaradılması, maliyyələşdirmənin tədrisin keyfiyyət nəticələrinə görə müəyyən edilməsi məqsəduyğundur.

Nəticə

2030-cu ilədək Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən daha da inkişaf etmiş, rəqabətqabiliyyətli ölkə olacağına şübhəmiz yoxdur. Bunu “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də [16] nəzərdə tutulmuş müddəalar da sübut edir. Fikrimizcə, bu məqsədlərə nail olmaq üçün ölkəmizdə yeni bilik və texnologiyaların istifadəsini, mənimsənilməsini və yayılmasını təmin edən milli elmi-innovasiya universitetlər şəbəkəsinin yaradılması məsələsi ön plana çəkilməlidir.

Universitetlərdə elmi fəaliyyətin inkişafına sadıqlıyı, milli iqtisadiyyatların və bütövlükdə dünyanın innovasiyalı inkişafı üçün universitet elminin rolunun mühümlüyünü qəbul edərək, universitetlərdə elmi fəaliyyəti daha da gücləndirmək məqsədilə aşağıdakı tədbirləri həyata keçirməsi tövsiyə edilir:

- ◆ Elmi tədqiqatların kommersiyalaşdırılması üzrə göstəricilərin universitetlərin fəaliyyətinin səmərəliliyinin ümumi qiymətləndirilməsinə daxil edilməsi, elmi fəaliyyətin elmmetrik qiymətləndirilməsinin məsuliyyətli və tarazlı sisteminin, xüsusən də beynəlxalq səviyyədə tanınmış elmi jurnallarda yazılarla ifadə olunmuş yüksək elmi məhsuldarlığa nail olunması;
- ◆ Elmi dərəcə və adların verilməsi zamanı beynəlxalq dərc olunma fəallığı meyarından istifadə edilməsi, inklüziv sistemində elmi tədqiqatların dövlət sifarişi və qrantlar əsasında maliyyələşdirilməsi mexanizminin hazırlanması və həyata keçirilməsi, ali təhsil müəssisələrində dövlət büdcəsi vəsaitindən istifadə olunmadan məqsədli kapital fondlarının yaradılmasının stimullaşdırılması;
- ◆ İctimai elmlər sahəsində ölkəmizin xaricdə tanınmasında təsiri olacaq məqalə və kitabların xarici dilə tərcüməsinin təşkil edilməsi, sosial elmlərin inkişafını gücləndirmək məqsədilə “İctimai elmlərə dəstək fondu” yaradılması, sosial elmlərin müasir vəziyyəti və inkişaf konsepsiyasını hazırlamaq məqsədi ilə “Təhsil-elm-dövlət və iş dünyası ilə əməkdaşlıq” mövzusunda I-ci ümumrespublika forumunun keçirilməsi;
- ◆ Sosial elmlərin inkişafında xüsusi əməyi olan elm xadimlərinə hər il müsabiqə yolu ilə mükafatların verilməsi, ictimai elmlər sahəsində məşğul olan elmi məktəblərin Azərbaycan ictimaiyyətinə tanınması məqsədilə KİV-lərdə onların apardığı tədqiqat işləri və əldə etdikləri nəticələr haqqında məlumatların işıqlandırılması;
- ◆ Elmlər doktoru proqramı üzrə hazırlıq pilləsində “elmi tədqiqatın nəzəri-əməli əsasları” fəninin tədrisinə başlanılması, çünki araşdırma texnikası və texnologiyasını bilmədən dissertasiya yazmaq mümkün deyil.
- ◆ Elmi fəaliyyəti maliyyələşdirən qeyri-büdcə fondlarının, o cümlədən ianə və sponsorluq dəstəyinin vacibliyi, elmi-əməyin qiymətləndirilməsi sayəsində yeni qaydaların işlənib hazırlanması;

- ◆ İctimai fənlərin tədrisində ciddi dəyişikliklərə gedilməsi. Tələbələrə uzun və monoton müəhazirə kursları yerinə, onları professorların tədqiqat fəaliyyətinə cəlb etmək və gələcəkdə elmi tədqiqata stimül yaratmaq olar. Bundan başqa, keçərsiz və abstrakt nəzəri bilikləri, tələbləri qoymaq yerinə, onlara həyatda keçərli nəzəri-praktiki biliklər öyrətmək və anlatmaq lazımdır. Çünki lazımsız və istifadə edilməyən bilikləri izah etmək həm vaxt itkisi, həm də yorucu bir prosesdir. Ümumiyyətlə, ictimai elmlər “nəzəriyyə, ideologiya və texnologiya” üçbucağına söykənir və bu qarşılıqlı əlaqəyə əsaslandıqda cəmiyyətdə daha güclü və keçərli olur;
- ◆ Azərbaycanda yayımlanan və xarici ölkələrdə maraq doğuracaq elmi əsərlərin xarici dillərə tərcümə edilməsi. Rusiyadakı Elmi İstinad İndeksi sisteminə bənzər layihənin respublikamızda hazırlanması;
- ◆ Ali təhsil müəssisələrində təhsilin keyfiyyətini yüksəltmək məqsədilə davamlı olaraq, tədris plan və proqramlarının əmək bazarının dəyişən tələblərinə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi, tədrisdə müasir texnologiyalardan istifadə və professor-müəllim heyətinin akademik bacarıqlarının artırılmasına xüsusi əhəmiyyət verilməsi;
- ◆ Universitetlərdə elmin innovasiyalı inkişaf istiqamətləri üzrə tədqiqat və konsaltinq mərkəzlərinin təşkili.

Yeri düşmüşkən məqaləmizin sonunda, şərəfli olduğu qədər də fədakarlıq, əzmkarlıq və şücaət tələb edən alim əməyinə xitabən tövsiyə xarakterli fikrimizi gənc tədqiqatçılara ünvanlamaq istərdik. İnsanın fəaliyyət sferasının bu seqmenti çox keşməkeşlidir. Əsl alim yaradıcılıq dövründə tez – tez məhrumiyətlərlə, görünən – görünməyən maneələrlə, mübahisələrlə, bəzən isə haqsızlıqlarla üzləşir. Ona görə də çoxları bu sınaqlara dözümlü gətirməyərək başqa sahələrə üz tutduqları üçün cəmiyyətdə əsl alimlərin sayı məhdud olur. Amma elə ki, hər hansı bir gənc sadalanan və sadalanmayan çətinliklərə baxmayaraq elm yolunu seçdi, onu həyatının amalına çevirdi – bax onda o dönməz olur, əsl elm fədasinə çevrilir. Elmə qəlbən vurulan və bu şərəfli yola inamla qədəm qoyan gənc alimlərimizə elimizin müdrik insanları belə xeyir – dua verib: “Elm dalınca gedərkən qarşına yandırıcı od çıxsa da, qərqedici dərya çıxsa da – qorxma!” [14, s. 117-118].

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Abbasbəyli M.A. Müasir universitetlərdə akademik etik prinsiplər. Universitetlərdə elmi fəaliyyətin müasir idarəetmə modeli. Bakı, UNEC, 2017. s. 241-245.
2. Məmmədov Z.F. Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatda universitetlər: UNEC təcrübəsi // UNEC və Türkiyə Universitetlərinin əməkdaşlıq istiqamətləri: mövcud vəziyyət və perspektivlər// Beynəlxalq konfrans, 14 noyabr 2018. Bakı: UNEC-2019.-148 s.
3. <http://www.e-qanun.az/framework/41220>
4. Дж. Салми (2009). Создание университетов мирового класса. М.: Издательство “Весь Мир”, 2009.
5. Məmmədov Z.F. Rəqəmsal iqtisadiyyata keçid dönməsində universitetlərin yeni missiyası: çağırışlar və gözləntilər// International conference digital economy: modern challenges. Bakı, UNEC-2020.
6. Məmmədov Z.F. Universitetlərin elmi fəaliyyətində yeni trendlər: beynəlxalq təcrübə və UNEC reallığı // Universitetlərin elmi fəaliyyətində nələri bilmirik? Monoqrafiya. – Bakı: “Şərqi-Qərb”, 2019.
7. Cohn Taylor. Managing the Unmanageable: The Management of Research in Research-Intensive Universities (англ.) // Higher Education Management and Policy: journal. - Organisation for Economic Co-operation and Development, 2006. - 21 June (vol. 18, no. 2). - P. 3-4. (англ.)
8. <http://www.e-qanun.az/framework/37540>
9. Education Indicators in Focus. – 2012/02. URL.:<http://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/49729932.pdf>

10. “Elm haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il 14 iyun tarixli 271-VQ nömrəli Qanunu.
11. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Statistik məcmuə, Bakı, 2021, 748 səh.
12. “2019-2023-cü illər üçün Azərbaycan Respublikasında ali təhsil sisteminin beynəlxalq rəqabətliyi artırılması üzrə Dövlət Proqramı”. Bakı, 16 noyabr 2018-ci il.
13. Azərbaycan gənclərinin nüfuzlu xarici ali təhsil müəssisələrində təhsil imkanlarının genişləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 30 sentyabr 2021-ci il.
14. Bəyalı Ataşov. İdarəetmə elmi və rəhbər əməyi. Elmi-təcrübi tezislər toplusu. “Elm” nəşriyyatı, Bakı, 2011, 180 s.
15. “Gənclərin xarici ölkələrin nüfuzlu ali təhsil müəssisələrində təhsil almalarına dair 2022-2026-cı illər üçün Dövlət Proqramı”. Bakı, 28 fevral 2022-ci il.
16. “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”. Bakı, 2 fevral 2021-ci il.

*Захид Фаррух оглы Мамедов
Заслуженный педагог,
доктор экономических наук, профессор,
Директор департамента организации и
управления научной деятельностью
Азербайджанского Государственного
Экономического Университета.
prof.zahid.mamed@mail.ru*

*Байали Ханалы оглы Аташов
Заслуженный деятель науки,
доктор экономических наук, профессор,
проректор по науке и инновациям
Азербайджанского Университета Кооперации
bayali.ataшов@mail.ru*

Научно-педагогическая деятельность в современных университетах: новые вызовы и приоритеты

Резюме

Целью исследования является изучение новых вызовов и приоритетных задач, стоящих перед научно-педагогической деятельностью в современных вузах. При этом в контексте мирового опыта выявить проблемы, связанные с научно-педагогической деятельностью в вузах, и внести предложения по вопросам, связанным с их решением.

Методология исследования. В исследовании использовались такие экономические методы, как анализ, синтез и обобщение.

Важность применения исследований – это способствовать выявлению подходов и приоритетов, разработке новых стратегий, обеспечивающих эффективность научно-педагогической деятельности в современных вузах.

Результаты исследования. Разработаны рекомендации и предложения по повышению эффективности образовательно-исследовательской-инновационной деятельности в высшей школе в соответствии с требованиями современности, а также особенностями развития национальной экономики.

Оригинальность и научная новизна исследования. Определены приоритеты системы управления научной деятельностью в современных вузах, предлагается оценивать деятельность ППС и научных сотрудников, результаты научных экспертиз и научных дискуссий

после публичных обсуждений. Эллиметрические показатели, публикуемые в научных изданиях и рассчитываемые на основе количества ссылок, могут играть лишь роль информационно-вспомогательных. Наша главная цель в 2030 году состоит в том, чтобы Азербайджан стал более экономически развитой и конкурентоспособной страной. Для достижения этой цели необходимо обеспечить активное участие национальных научно-инновационных университетов в общенациональной работе, обеспечивающее использование, освоение и распространение новых инклюзивных знаний и технологий в Азербайджане.

Ключевые слова: университеты, исследовательские центры, инклюзивная система высшего образования, экономика знаний, исследовательский университет.

Zahid Farrukh Mammadov
Honored Pedagogue, Doctor of Economics, Professor,
Director of the Department of Organization and
Management of Scientific Activities of the
Azerbaijan State Economic University
prof.zahid.mamed@mail.ru

Bayali Khanali Atashov
Honored Scientist, Doctor of Economics,
Professor, Vice-Rector for Science and Innovations
of the Azerbaijan University of Cooperation
bayali.atashov@mail.ru

Scientific and pedagogical activity in modern universities: new challenges and priorities

Summary

The aim of the study is to study new challenges and priority tasks facing scientific and pedagogical activities in modern universities. At the same time, in the context of world experience, to identify problems associated with scientific and pedagogical activities in universities, and make proposals on issues related to their solution.

Research methodology. The study used such economic methods as analysis, synthesis and generalization.

The importance of applying research is to help identify approaches and priorities, develop new strategies that ensure the effectiveness of scientific and pedagogical activities in modern universities.

Results of the study. Recommendations and proposals were made to improve the efficiency of educational, research and innovation activities in higher education in accordance with the requirements of the present, as well as the peculiarities of the development of the national economy.

Originality and scientific novelty of the research. The priorities of the scientific management system in modern universities are determined, it is proposed to evaluate the activities of teaching staff and researchers, the results of scientific expertise and scientific discussions after public discussions. Elmmetric indicators published in scientific journals and calculated on the basis of the number of references can only play the role of information and auxiliary. Our main goal in 2030 is for Azerbaijan to become a more economically developed and competitive country. To achieve this goal, it is necessary to ensure the active participation of national scientific and innovative universities in the national work, ensuring the use, development and dissemination of new inclusive knowledge and technologies in Azerbaijan.

Key words: universities, research centers, inclusive system of higher education, knowledge economy, research university.